

J.S. MILL ȘI FILOSOFIA SILOGISMULUI

Drăgan Stoianovici

Universitatea din București

The introductory remarks of this paper insist on clearly delineating the nature of the problem dealt with by Mill in discussing the “function and value” of the syllogism. Some main objections to his original interpretation of the syllogism are surveyed thereafter and generally found wanting in point of logical accuracy. The author signals out, *inter alia*, that while Mill's attack against the conventional description of the syllogism is indeed reminiscent of those found earlier in Skeptics, calling skeptical his own attitude in this matter is rather inappropriate in view of his general turn of mind in epistemology. If, after all, his conclusions on what is 'really' going on in syllogistic reasoning strike one as far-fetched, this is not to be put on account of some specific flaw in his argument, but is perhaps imputable to the untenability of a consistent empiricism in general.

Keywords: syllogism, skepticism, empiricism

Privitor la logica formală în accepțiunea actuală a acestei sintagme, Mill s-a mărginit, în tratatul său de logică, să recapituleze esențialul din teoria tradițională a opoziției, a inferențelor imediate și lista modurilor silogistice valide, fără nicio pretenție de inovare sau ameliorare. Aceasta era logica în sens restrâns, unde în viziunea sa și în viziunea cvasi-unanimă a contemporanilor săi, tot ceea ce prezenta interes fusese demult stabilit cu o acuratețe și rigoare desăvârșite. Dar, după cum se știe, ea nu reprezenta câtuși de puțin întreaga logică așa cum o definea el în monumentalul său *Sistem de logică*; și nu reprezenta nici măcar cea mai importantă parte a acesteia, deși era prin ea însăși o remarcabilă reușită intelectuală. Logica formală în sens restrâns este caracterizată de Mill drept logica *simplei consistențe*, departe de îndrăznețul și cuprinzătorul său proiect de investigare a ansamblului principiilor și metodelor utilizate în căutarea adevărului.

Recapitularea pătratului opoziției propozițiilor categorice și a regulilor conversiunii și contrapozității este plasată în tratatul lui Mill sub titlul *Inferențe aparente*, menit să indice statutul lor modest, de transformări doar verbale logic permisibile ale propozițiilor, prin care nu se poate face niciun pas înainte în procesul cunoașterii. Teoria formală a silogismului nu a fost însă inclusă sub acest titlu, deși, în lumina analizei întreprinse mai departe a

acestui tip de raționament, ar fi putut și ar fi trebuit, pesemne, să figureze și ea acolo. Într-adevăr, privit doar prin prisma relației dintre valorile de adevăr ale celor trei propoziții din care este alcătuit, un silogism valid nu este, firește, nici el decât o transformare analitică, pur verbală, întocmai ca și inferențele imediate. Decizia lui Mill de a plasa silogistica formală într-o secțiune separată a cărții a doua din tratat a fost de bună seamă motivată de ceea ce autorul se pregătea să spună mai departe, în cap. III, privitor la *Funcțiile și valoarea logică ale silogismului*; capitol unde revendică în mod apăsător originalitatea, declarându-și dezacordul cu viziunea statornicită. Iată de ce, în discutarea considerațiilor sale inovatoare despre silogism, mi s-a părut potrivit să le desemnez drept *filosofia silogismului* a lui Mill.¹

Silogismul considerat în sine este, într-adevăr, și el, în viziunea lui Mill, o inferență „doar verbală”, așadar „aparentă”, dar când este *folosit spre a dovedi ceva*, el este, în realitate, un travesti al unei inferențe *reale*, deși al uneia de o natură total diferită. În schimb, în spatele subalternării, al conversiunii sau al contrapozității nu se ascunde niciun fel de inferență „reală”, încât despre natura și valoarea acestor inferențe ca instrumente de progres al cunoașterii nu era nimic de spus. (Studiul și exersarea lor posedă însă, concede Mill, o importantă valoare *pedagogică*, ele servind drept mijloace de a ne controla și a fi conștienți de „lungimea și lățimea” propriilor credințe și aserțiuni).

Concepția lui Mill despre ceea ce se petrece „în mod real” în raționarea silogistică este larg cunoscută, cum sunt de altfel și numeroasele reacții critice stărnite de ea printre autorii de cărți de logică din vremea sa și de mai târziu. Va fi, așadar, suficient aici să reamintesc pe scurt argumentul său, în chip de fundal pentru ceea ce voi avea de spus mai încolo. Mai întâi însă, două observații preliminare. (a) Odată cu lărgirea, curând după epoca lui Mill, a interesului logicienilor pentru forme propoziționale de o complexitate mai mare decât cea a familiarelor propoziții de predicatie, problema abordată de el în legătură cu silogismul categoric a fost, în mod corespunzător, rebotezată drept „paradoxul deducției”. Această primenire, altminteri revoluționară în

---

¹ Dintre numeroasele ediții ale originalului lucrării lui Mill *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, ne folosim în cele ce urmează de cea din ediția de *Opere complete* îngrijită de J.M. Robson (*Collected Works of John Stuart Mill*, vol. VII; Routledge & Kegan Paul, Toronto, 1981). Pe parcursul capitolului din tratat care ne interesează aici, Mill însuși folosește sintagme precum „filosofia raționării”, „caracterul filosofic al silogismului” și „filosofia logicii”. John Skorupski remarcă în același sens că „Mill și-a scris *Sistemul de logică*... nu ca un contributor la logică sau la știință ca atare, ci ca apărător al empirismului în epistemologia științei – inclusiv a logicii și matematicii”. Cf. J. Skorupski, *Mill on Language and Logic*, p. 35 (în Skorupski (ed.) - *The Cambridge Companion to Mill*; Cambridge University Press, Cambridge, 1998).

câmpul logicii formale, nu a adus însă vreo noutate esențială în chestiunea discutată de Mill, care se pune în aceiași termeni – dacă se pune în general – pentru orice fel de raționament deductiv valid. Sensul tezelor lui Mill nu suferă, așadar, modificări sau restricții în urma reformulării menționate. (b) Argumentarea lui Mill nu suferă vreo limitare nici ca urmare a faptului că este focalizată asupra unei forme particulare de silogism categoric – modul *Barbara* cu minora și concluzia singulară; ceea ce spune el despre acest mod (cvasi-)silogistic poate fi, adică, extins, *mutatis mutandis*, la orice alt silogism formal valid.

Propoziția că toți oamenii sunt muritori – spune Mill, reluând în această privință vechea discuție sceptică despre silogism – nu poate fi utilizată în chip legitim pentru a dovedi concluzia că Socrate sau vreun alt individ uman, eventual unul încă în viață, este muritor; căci adevărul acestei propoziții singulare este *presupus* de cel al premisei universale privitoare la totalitatea oamenilor. Cu alte cuvinte: dacă ar exista vreo îndoială în legătură cu mortalitatea unui individ anume, aceeași îndoială ar afecta *a fortiori* propoziția care atribuie mortalitatea *tuturor* oamenilor. Cercul vicios pare așadar inevitabil în condițiile în care, *potrivit caracterizării curente* a unui astfel de silogism, în dovedirea unei propoziții singulare se face uz de o propoziție universală având ca subiect un termen a cărui extensiune cuprinde și individul desemnat de termenul-subiect al concluziei.

Dificultatea expusă în acești termeni în legătură cu silogismul este, în fond, aceeași cu cea semnalată de Sextus Empiricus în *Adversus mathematicos*; în schimb soluția oferită de Mill, indiferent cât de bine e susținută, este incontestabil nouă și ingenioasă. Potrivit viziunii sale inovatoare, dovada “reală” sau ultimă pentru adevărul concluziei unui silogism nu rezidă în cele două premise nominale ale acestuia, dat fiind că cel puțin premisa majoră, universală, nu este și nu poate fi o cunoștință directă, de observație, ci este ea însăși inferată. Dovada reală pe care se sprijină concluzia silogistică este, în fapt, aceeași cu cea care ar fi produsă ca răspuns la întrebarea privind temeiul credinței în adevărul premisei majore. Or, potrivit viziunii empiriste, nu există niciun alt temei ultim de acest fel în afară de experiență, adică de faptele individuale exprimate prin propoziții de observație.

Legătura dintre aceste propoziții de observație și cea care figurează drept concluzie în silogism poate, ce-i drept, să treacă – iar uneori și trece efectiv – prin generalizarea exprimată în premisa majoră universală, ceea ce însă nu înseamnă că concluzia este *scoasă din* acea premisă. Aceeași concluzie ar fi putut la fel de bine să fie trasă și direct din faptele de observație care susțin premisa universală a silogismului, dat fiind că prin interpunerea acesteia nu se adaugă nimic forței probante a respectivelor fapte. O asemenea

interpunere, după cum vom arăta numaidecât, nu e cu totul de prisos sau fără însemnătate; dar miezul poziției lui Mill se rezumă în două teze: (a) că orice inferență reală este de la particular la particular; și (b) că atunci când, totuși, în dovedirea unei propoziții singulare se folosește o premisă universală, adică atunci când dovedirea îmbracă forma unui silogism, procesul de raționare în întregul lui constă din doi pași distincți: unul de generalizare pornind de la fapte de observație, urmat de unul de “descifrare” a generalizării astfel obținute. O inferență propriu-zisă, adică pasul de la ceva cunoscut la ceva încă necunoscut, se situează integral în primul din cei doi pași consecutivi.

Citez concluzia lui Mill, rezumată în propriile-i cuvinte: “Orice inferență este de la particulare la particulare. Propozițiile universale sunt doar niște registre ale unor astfel de inferențe deja efectuate, și scurte formule pentru efectuarea altora: Premisa majoră a unui silogism este, așadar, o formulă de acest fel; iar concluzia nu este scoasă *din* această formulă, ci *în conformitate cu* ea; adevăratul antecedent logic, premisa reală, fiind faptele particulare din care propoziția universală este obținută (*collected*) prin inducție.”²

Prin prisma celor spuse până acum, și cu atât mai mult în lumina a ceea ce vom adăuga în continuare, se impune să recunoaștem că teoria filosofică a silogismului construită de Mill a fost oferită de el nu ca o critică a raționamentului silogistic ca atare, nu ca un atac la adresa acestuia, ci ca o *reinterpretare alternativă* a lui, în dezacord cu viziunea statornicită și în consonanță cu o viziune consecvent empiristă despre cunoaștere și sursele ei. Această reinterpretare nu era menită să discrediteze raționamentul deductiv, ci să ofere o înțelegere a lui capabilă să înlăture obiecția de *petitio principii* care părea de neevitat dacă silogismul era privit ca mijoc de dobândire de noi cunoștințe. A include interpretarea dată de Mill silogismului în familia atacurilor sceptice împotriva deducției mi se pare, așadar, neîndreptățit și derutant. La Mill, spre deosebire de sceptici, nu există nici urmă de neîncredere în cunoașterea umană, în particular în cea de tip inferențial; el nu a fost un pesimist epistemologic, ci mai degrabă un mare optimist – retrospectiv am spune chiar unul prea încrezător, mai cu seamă în privința posibilităților de a stabili legi fiabile și explicații și predicții prin subsumare la legi în științele umane.

Acum, pe scurt, despre argumentele pozitive ale lui Mill cu privire la funcția proprie a silogismului în procesele de inferență și cu privire la utilitatea teoriei formale a silogismului. Prezentarea unei inferențe în formă silogistică, deși în principiu vorbind opțională, este potențial asociată cu

² J.S. Mill, *A System of Logic*, p. 193.

anumite avantaje; și tocmai aceste avantaje conferă valoare silogismului și interes teoriei lui formale, silogisticii. Avantajele constau în *explicitarea* asemănărilor în temeiul cărora, din ceea ce a fost stabilit într-un număr de cazuri, facem inferențe privitoare la noi cazuri, până atunci necunoscute. Această explicitare conferă o mai mare acuratețe și siguranță în efectuarea de inferențe de la particular la particular. Regulile formale de validitate trebuie privite, în consecință, ca un “set de precauții” împotriva riscurilor de a efectua inferențe reale în chip neglijent și posibil greșit. “Valoarea (...) formeii silogistice și a regulilor de utilizare corectă a ei – spune Mill – nu constă în aceea că ele ar fi, chipurile, forma și regulile în conformitate cu care se efectuează obligatoriu, sau măcar de obicei, raționamentele; ci în faptul că ne pun la îndemână un mod în care raționamentele pot fi întotdeauna reprezentate și care, în cazul când acestea sunt neconcludente, este extrem de potrivit pentru a le da în vileag neconcludența. O inducție de la particulare la general, urmată de un proces silogistic de la acest general la alte particulare, este o formă în care putem întotdeauna să turnăm raționamentele, dacă dorim. Nu este o formă în care *trebuie neapărat* să raționăm, ci o formă în care *putem* să raționăm și în care este indispensabil să îmbrăcăm raționamentul atunci când există îndoieli privitoare la validitatea lui.”³

Reinterpretarea dată de Mill silogismului, prin care i se conferă acestuia un rol util, dar subordonat și auxiliar în procesele de inferență, li s-a părut celor mai mulți exegeți extravagantă și incompatibilă cu statutul eminent de care s-a bucurat silogismul potrivit unei viziuni venerabile și adânc înrădăcinate. Noua sa interpretare era atât de neobișnuită și de eterodoxă, încât mulți dintre contemporanii lui Mill, precum și o seamă de autori de mai târziu, nu au putut să-și reprime sentimentul că el trebuie să fi greșit undeva: că a răstălmăcit fie natura propozițiilor universale, fie caracterul de noutate al concluziilor derivate silogistic. Unii au mers atât de departe, încât au suspectat prezența vreunei greșeli flagrante în argumentarea sa și, ca atare, s-au apucat să o localizeze și să o diagnosticheze. De fapt, așa cum voi încerca să arăt mai departe, unele din obiecțiile ridicate față de teoria milliană a silogismului au izvorât din răstălmăciri, din atribuirea către Mill a unor vederi pe care niciodată nu le-a susținut. În fond, așa zice că multitudinea însăși a încercărilor de a discredita poziția lui Mill îndreptățește bănuiala că

---

³ J.S. Mill, *op. cit.*, p. 198. Sau, în judicioasa formulare laconică a lui Alan Ryan, deducția este privită de Mill “nu ca un proces de dovedire, ci ca unul de testare a dovezilor”. Cf. A. Ryan, *The Philosophy of John Stuart Mill*, ed. a doua; The Macmillan Press Ltd., Londra, 1987, p. xxx.

niciunul din autorii cu pricina nu a considerat pe deplin relevante și convingătoare argumentele avansate de predecesorii săi întru demolarea ei.

Mill însuși a dat replici unora din atacurile, prilejuite de neînțelegeri, împotriva interpretării oferite de el raționamentului silogistic. Începând cu ediția din 1862 a tratatului său, el a adăugat capitolului III al cărții a doua o nouă secțiune (§8), cuprinzând răspunsurile sale la obiecțiile formulate în cei nouăsprezece ani scurși de la prima ediție a cărții sale. Pe aceeași linie, de explicații și clarificări suplimentare prilejuite de diferite întâmpinări critice, a adăugat, în 1865, respectivului capitol o nouă secțiune finală, în care a căutat să lămurească până la capăt însuși statutul problemei în discuție, în funcție de modul mai îngust sau mai larg de definire a obiectului logicii.

În două note de subsol – una din 1851, cealaltă din 1862 – Mill a dat replică tezei că silogismul, așa cum era descris în mod tradițional, nu comportă o *petitio principii*, dat fiind că acceptarea unei propoziții universale nu presupune examinarea *fiecăruia din cazurile individuale* care se subsumează subiectului ei. O atare obiecție reprezintă pesemne cel mai superficial și gratuit argument împotriva teoriei lui Mill. Că o propoziție genuin universală cuprinde mult mai mult decât suma cazurilor efectiv observate este – spune Mill – ceva ce el nu a tăgăduit niciodată. “Posibilitatea și realitatea tragerii de concluzii privitoare la cazuri pe care nu le-am cunoscut ca atare – notează el - este un dat de la care toți cei ce discută această chestiune trebuie să pornească. Întrebarea e în ce termeni trebuie desemnate dovezile sau temeiul pe care se sprijină aceste concluzii – dacă e mai corect să spunem despre cazul necunoscut că este dovedit de cazurile cunoscute sau că este dovedit de propoziția generală care include deopotrivă ambele mulțimi de cazuri, pe cele cunoscute și pe cel necunoscut. Eu mă pronunț în favoarea primului mod de exprimare.”⁴

La fel de naivă și de pripită mi se pare alegația (formulată și în manualul de logică al lui Titu Maiorescu) că învinuirea de *petitio principii* adusă silogismului așa cum este acesta descris în mod curent i-ar fi fost inspirată lui Mill de o alegere nepotrivită a exemplelor. Criticii care formulează această alegație oferă, în contrast cu exemplul mortalității lui Socrate, exemple în care concluzia ne izbește ca un adevăr nou și câteodată surprinzător. Acest mod de a argumenta împotriva lui Mill amestecă însă noutatea în sens psihologic a concluziei cu noutatea ei în sens logico-semantic. Or, Mill nu numai că nu a tăgăduit posibila noutate a concluziei în sens psihologic, ci chiar a ținut s-o sublinieze: “Nu-i oare evident – scrie el într-un loc – că pentru *persoana* căreia i se prezintă silogismul, concluzia poate fi *bona fide* un

⁴ J.S. Mill, *op. cit.*, pp. 205-206.

adevăr nou? Oare nu se întâmplă în experiența de fiecare zi să ajungem prin raționament general la adevăruri anterior negândite, la fapte ce n-au fost și nu pot fi direct observate?”⁵ Problema filosofică în discuție – “paradoxul inferenței” – apare tocmai din dificultatea de a împăca acest incontestabil fapt de experiență cu considerentul logic că, pentru a decurge valid, concluzia nu trebuie să treacă dincolo de conținutul de informație al premiselor pe care se sprijină.

Insuficient gândite sau prost plasate îmi par a fi și anumite alte argumente aduse împotriva lui Mill în decursul timpului (și pe care le voi trece rapid în revistă după cartea lui Petre Botezatu, *Valoarea deducției*, pp. 85-93): (a) prezența *de facto* a silogismelor în gândirea efectivă – lucru pe care, după cum se vede și din citatele precedente, Mill nu l-a tăgăduit câtuși de puțin; (b) existența silogismelor în care premisa universală nu este un enunț despre realitate, ci, de pildă, o normă, o comandă sau o decizie, adică ceva emis de câte o autoritate și nu obținut prin generalizare din fapte observate. O astfel de obiecție se cuvine considerată o *ignoratio elenchi*, dat fiind că reinterpretarea construită de Mill avea în vedere exclusiv funcția silogismului în discursul descriptiv, nu și în cel prescriptiv; (c) sugestia lui W. Wundt și Chr. Sigwart că teoria lui Mill ar putea fi valabilă pentru “deducția analitică”, nu însă și pentru cea “sintetică”,⁶ adică pentru una în care cel puțin o premisă este o propoziție sintetică. Lăsând deoparte faptul că însăși distincția analitic-sintetic a devenit între timp subiect de controversă, sugestia cu pricina este oricum irelevantă în cazul lui Mill, care în analiza sa are tot timpul în vedere silogismele cu premise ne-analitice, iar propozițiilor analitice nici măcar nu le concede statutul de propoziții genuine, adică purtătoare de valori de adevăr; (d) alegația stranie că imputația de *petitio principii* adusă silogismului ar fi ea însăși sofistică, dat fiind că nu atacă validitatea silogismului, ci doar posibila lui fecunditate în cunoaștere. Într-adevăr, problema posibilei utilizări a silogismului în cunoașterea umană este cea pe care o discută Mill; numai că el nu a gândit niciodată soluția sa la această problemă ca pe un argument împotriva validității formale. Nu numai că nu a confundat cele două perspective în studiul raționamentelor deductive, dar a ținut chiar să sublinieze apăsător deosebirea dintre ele.

În sfârșit, lui Mill i s-a reproșat că a introdus în logica formală, unde valorile de adevăr ale propozițiilor ce alcătuiesc raționamentul nu prezintă interes, considerații privitoare la *stabilirea adevărului* pe cale de raționament. Un astfel de reproș – care pare a nu fi decât o reformulare a imputării

---

⁵ *Ibidem*, p. 184.

⁶ cf. P. Botezatu, *Valoarea deducției*; Editura științifică, București, 1971, pp. 88-90.

menționate adineauri că Mill ar fi comis în argumentarea sa o substituție sofistică a obiectului în discuție – se rezumă, în fond, la a spune că problema funcțiilor și a valorii cognitive a silogismului nu ține de logica formală. Dar în ce fel ar putea trece asta drept o critică la adresa lui Mill? După cum spuneam deja în cele de mai înainte, Mill însuși a precizat, în Introducerea tratatului său, că fixează cercetării sale un obiectiv mai amplu și mai ambițios decât cel urmărit în manualele de logică tradiționale. Iar în secțiunea finală a capitolului care ne interesează aici, adăugată începând cu ediția din 1865 sub titlul *Logica formală și relația ei cu logica adevărului*, a ținut să reamintească și să sublinieze încă odată deosebirea dintre cele două perspective. Logica formală sau de școală – scrie el acolo – cuprinde “regulile care determină când anume niște aserțiuni cu o formă dată implică sau presupun adevărul sau falsitatea altor aserțiuni”.⁷ Acesta e materialul pe care îl expun manualele de logică tradiționale în legătură cu propozițiile simple categorice; iar familiarizarea cu el reprezintă, în viziunea lui Mill, un ingredient important al educației intelectuale, un mijloc de promovare a bunelor deprinderi de gândire și de exprimare a ideilor. Obiectivul urmărit în propriul său tratat de logică era însă mult mai larg – “teoria integrală a stabilirii adevărului inferat”,⁸ adică o teorie completă și unificată a metodei științifice. Interpretările sale privind funcția și valoarea cognitive ale silogismului își află locul, de bună seamă, în acea parte a acestui proiect cuprinzător care trece dincolo de inventarierea regulilor formale de operare cu propozițiile. Această parte este un teren de confruntări între viziuni generale, filosofice privitoare la sursele și mecanismele cunoașterii, pe când logica în sens restrâns, formală, este filosofic neutră și tratează propozițiile ca pe niște obiecte date, indiferent de unde ar proveni și pe ce s-ar sprijini în cele din urmă. Așa stând lucrurile, imputarea făcută lui Mill că ar fi introdus în logica formală considerații străine de conținutul și scopurile ei este, după cum se vede, total lipsită de temei; considerațiile sale inovatoare n-au fost *introduse* de către el în logica formală, ci au fost *adăugate* la aceasta, cu conștiința limpede că țin de o problematică total diferită. După cum spuneam la început, logica formală transmisă de tradiție era considerată de el deopotrivă corectă și completă; ceea ce îl nemulțumea era doar *concepția filosofică* statornicită despre procesul dobândirii de noi cunoștințe cu ajutorul raționamentului. Doar în această perspectivă mult lărgită – epistemologică sau metodologică – a susținut el o revizuire – una radicală și consecvent empiristă, care potrivit convingerii sale adânci nu putea fi decât de factură inductivistă. Era vorba de o revizuire care

---

⁷ J.S. Mill, *op. cit.*, p. 207.

⁸ *Ibidem*, p. 206.

nu afecta întru nimic conținutul logicii formale tradiționale, ci doar interpretarea epistemologică a raționamentului.

Având în vedere cele de mai sus, conchid că evaluarea critică a interpretării date de Mill silogismului nu trebuia și nu trebuie să conștă în încercări de a da în vileag vreo carență specifică, punctuală în argumentarea sa. Ci trebuie să se focalizeze asupra tenabilității sau nu a unei *viziuni globale* radical empiriste despre cunoaștere, cum este cea subiacentă interpretării date de el silogismului; și, mai specific, asupra preocupării empiriste pentru preținsele *temeiuri* sau *surse ultime* ale cunoașterii. Chestiunea se reduce, finalmente, la modul cum este gândit statutul cognitiv al propozițiilor universale. Dacă premisele universale din silogisme nu sunt privite ca mijloace de *dovedire* a unor concluzii privitoare la fapte particulare, imputatia de *petitio principii* pur și simplu nu-și află locul. Premisa majoră a unui silogism în *Barbara*, de pildă, poate fi într-adevăr privită nu ca un adevăr anterior acceptat, ci ca o ipoteză ce urmează a fi testată prin derivarea din ea a unor consecințe particulare. Într-o astfel de utilizare a silogismului, nu mai este vorba de transmiterea adevărului de la premise la concluzie, ci de retransmiterea eventualei falsități de la concluzie la premise. În aceste condiții, incluziunea conținutului semantic al concluziei în cel al premiselor nu doar că nu este stânjenitoare pentru funcția silogismului, ci este o condiție necesară a validității acestei proceduri de testare. Aceasta e în esență replica dată viziunii lui Mill despre silogism de către empiriștii logici.⁹ K. Popper ar fi dat *a fortiori* aceeași replică, dacă ar fi zăbovit să discute explicit vederile lui Mill despre funcția silogismului în cunoaștere; cu deosebirea, firește, că empiriștilor logici le rămâne, aidoma lui Mill, să se confrunte cu nu mai puțin agasantă problemă a justificării raționale a inducției, care pentru Popper nu se pune, dat fiind că el contestă de-a dreptul însăși realitatea raționamentului inductiv.

Aș spune, în încheiere, că putem transpune la cazul lui Mill judecata emisă de B. Russell despre Hume în a sa *Istorie a filosofiei occidentale*. Hume – afirmă Russell acolo – a dus până la ultima concluzie epistemologia empiriștilor britanici și “făcând-o consecventă, a făcut-o necredibilă”. Reinterpretarea originală, viguros și îngrijit articulată a funcției silogismului oferită de către Mill, întrucât ne apare totuși stranie și anevoie de acceptat, ar furniza astfel un alt exemplu de învedereare neintenționată a impasului la care trebuie să ajungă empirismul consecvent, cel puțin în unele din variantele lui. Chiar dacă este esențialmente negativă, teoria epistemologică a

---

⁹ De pildă, în manualul de logică al lui M. R. Cohen și E. Nagel.

silogismului oferită de Mill poate fi astfel considerată o contribuție la mai buna înțelegere a implicațiilor teoriei consecvent empiriste despre cunoașterea inferențială.

Bibliografie

- BOTEZATU, P. – *Valoarea deducției*; Editura științifică, București, 1971.
- COHEN, M. R. & E. Nagel – *An Introduction to Logic and Scientific Method*; Routledge & Kegan Paul, Londra, 1949 (1934).
- KNEALE, M. & W. Kneale - *The Development of Logic*; Oxford University Press, 1962.
- MILL, J.S. - *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*; în Robson, J.M. (ed.) - *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. VII; Routledge & Kegan Paul, Toronto, 1981 (1974).
- POPPER, K.R. - *Conjectural Knowledge: My Solution to the Problem of Induction*; în Popper, K.R. - *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*; Oxford University Press, 1995 (1972).
- PRIOR, A.N. - *Logic, Traditional*; în Edwards, P. - *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 5-6; Collier Macmillan, New York, 1967, pp. 41-42.
- RYAN, A. - *The Philosophy of John Stuart Mill*, ed. a doua; The Macmillan Press Ltd., Londra, 1987 (1970).
- SKORUPSKI, J. - *Mill on Language and Logic*; în Skorupski, J. (ed.) - *The Cambridge Companion to Mill*; Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- WOODS, J. - *John Stuart Mill (1806-1873)*; în "Argumentation", nr. 13, 1999.